

Kuzey Mezopotamya'ya Yolculuklar II*

Journeys in North Mesopotamia II

Geştên li Bakurê Mezopotamyayê II

Emrah IŞIK**

Kenan BOZKURT***

Article Type: Tranlation Article / Gotara Wergerî Received // Hatîn: 26.07.2024 Accepted // Pejirandin: 07.10.2024 Published // Weşandin: 29.11.2024 Pages // Rûpel: 185-198	This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC). https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/
Citation/Atif: Sykes, Mark (2024). Kuzey Mezopotamya'ya Yolculuklar II, Translation from English: Emrah Işık ve Kenan Bozkurt. 2024, Kurdiname, 11, r. 185-198	
Authors Contributions/Rêjeya Nivîskaran: Data Collection: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Submission and Revision: Author-1 (%50), Author-2 (%50)	

Kurte

Di destpêka salên 1900'î da, Mark Sykes di bin bandora pirtûkên pîroz da ji bo ku meraqa xwe ya li ser Rojhilata Navîn tê bike, rêze seferan pêk anî. Yek ji van rêwîtiyan veguherî serpêhatiyek 7,500 mîl e ku ji Libnanê dest pê dike, ku tê da Sykes notên berfireh digre. Di vê gera xwe ya li Bakurê Mezopotamyayê da taybetiyên erdnîgarî, dîrokî, çandî û demografîk bi kûrahî lêkolîn dike. Di gera xwe da bi kesên ji gelek beşên civakê ra hevpeyvîn kir û der barê mirovên li van axan dijîn da agahî bi dest xist. Wî her weha bi çêkirina nexşeyên cihên ku ew serdana wan kiriye, agahdariya stratejîk jî di nav da ye. Ev agahî di şewegirtina polîtîkayên dewleta Îngilistanê yê Rojhilata Navîn da roleke girîng listin. Gotara Sykes a bi sernavê “*Rêwîtiyên li Bakurê Mezopotamyayê*” ji du gotarên bi heman navî pêk tê. Gotara yekem da Sykes zêdetir li ser taybetiyên erdnîgariya Bakurê Mezopotamyayê rawestiya, di gotara duyemîn da jî tercîh kirîye ku li ser pêkhatiya demografîk a vê siyê, taybetmendiyên gel û eşîrên wan bisekine. Di vî warî da ev gotara ku di destê we da ye gelek girîng e ji ber ku di derbarê Kurd, Ereb û hinekî jî Tirkên ku di destpêka sedsala 20'an da li Bakurê Mezopotamya dijîn agahdarîyên dide û armanc dike ku der barê Mezopotamyaya Bakur da agahdariya rasterast û berfireh bide Îngilîzan.

Peyvên Sereke: Mezopotamya, çand, dîrok, erdnîgar, Mark Sykes.

Abstract

Mark Sykes undertook a series of travels to the Middle East in the early 20th century, in order to satisfy his curiosity about the Middle East, under the influence of the holy books. One of these journeys evolved into a 7,500-mile expedition starting from Lebanon, during which Sykes meticulously recorded his observations. On his journey through northern Mesopotamia, he extensively examined the region's geographical, historical, cultural, and demographic characteristics. During his travel, he interviewed people from many different walks of

* Yazarm bu makalesi 11 Mart 1907 tarihinde İngiliz Kraliyet Coğrafya Akademisi'nde okunmuş ve bu makale iki sayı, halinde yayımlanmıştır. İlk sayı Eylül 1907'de The Geographical Journal'ın 30. cildinin 3. sayısında 237-254 sayfaları arasında yayımlanmışken bu ikinci sayı, aynı derginin ekim ayında 30. cildinin 4. sayısında 384-398 sayfaları arasında yayımlanmıştır. <https://doi.org/10.2307/1775926>

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü. emrahishik@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-4417-4304 (Asst. Prof., University of Batman, Türkiye)

*** Doç. Dr., Batman Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü. kenan.bozkurt@batman.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5227-0614 (Assoc. Prof., University of Batman, Türkiye)

life and learned about the people living in these lands. Moreover, he mapped the areas he visited and provided strategic insights. These findings played a significant role in shaping the British government's Middle Eastern policies. Sykes' article titled “*Journeys in Northern Mesopotamia*” comprises two papers under the same title. In the first paper, Sykes focuses primarily on the geographical aspects of northern Mesopotamia, while in the second paper, he concentrates more on the demographic structure, character traits, and tribal dynamics of the region. In this sense, this article is of considerable importance as it provides enlightening information about the Kurds, Arabs, and to a lesser extent, Turks living in northern Mesopotamia in the early 20th century, aiming to offer the British a direct and detailed understanding of the region.

Keywords: Mesopotamia, culture, history, geography, Mark Sykes.

Özet

Mark Sykes, 1900'lü yılların başında kutsal kitapların etkisiyle Ortadoğu'ya yönelik merakını gidermek üzere bir dizi seyahat gerçekleştirmiştir. Bu yolculuklarından biri, Lübnan'dan başlayarak 7.500 millik bir serüvene dönüşmüş ve Sykes, bu süreçte kapsamlı notlar tutmuştur. Mezopotamya'nın kuzeyine yaptığı bu yolculukta, coğrafi, tarihi, kültürel ve demografik özellikleri derinlemesine incelemiştir. Seyahat boyunca çok farklı kesimden insanla mülakatlar yaparak bu topraklarda yaşayan insanlar hakkında bilgi edinmiştir. Ayrıca, ziyaret ettiği yerlerin haritalarını çıkararak stratejik bilgilere yer vermiştir. Bu bilgiler, İngiliz hükümetinin Ortadoğu politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sykes'in “Kuzey Mezopotamya'ya *Yolculuklar*” başlıklı makalesi, aynı ad altında iki makaleden oluşmaktadır. İlk makalede Sykes, Kuzey Mezopotamya'nın coğrafi özellikleri üzerinden daha çok durmuşken ikinci makalesinde daha çok bu bölgenin demografik yapısı, insanların karakter özellikleri, aşiretleri üzerinde durmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda, elinizdeki bu makale, Kuzey Mezopotamya'da 20. yüzyılın başında yaşayan Kürt, Arap ve az da olsa Türkler hakkında aydınlatıcı bilgiler taşıması, Kuzey Mezopotamya hakkında İngilizlere doğrudan ve detaylı bilgiler sunmayı amaçlaması bakımından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimer: Mezopotamya, kültür, tarih, coğrafya, Mark Sykes.

Giriş

Genel özelliklerine göz attıktan sonra şimdi Kürtleri ayrıntılı olarak incelemeye geçebiliriz. Karacadağ'ın kuzey yamaçları boyunca, en aşağılık tip ve tanımdaki aşiret mensubu ve aşiret dışı Kürtlerden, göçebelerden ve yarı göçebelerden oluşan bir topluluğa sahibiz. Hepsi de aşağılık derecede korkak, pis, zalim ve görünüşte aylaktırlar; birçok gezgin, bu özel durumlardan yola çıkarak, genelleyerek, tüm ırkı mahkum eder. Oysa Van Gölü'ü civarında yaşayanlar gibi istisna Kürtler de vardır.

Urfa ile Biricik arasında Dinardî ve Berazî aşiretleri gibi oldukça farklı aşiretlere rastlıyoruz. Bunlar; çalkantılı politikacılar, cesur savaşçılar, zengin çobanlar ve çalışkan çiftçilerdir. Dinardî ve Berazî, her ne kadar çoğu durumda Arap kıyafetini benimsemiş olsalar da, saf Kürtlerdir ve enerjileri doğru yöne çevrildiğinde Kürtlerin ne kadar faydalı bir ekonomik varlık olduğunun mükemmel bir örneğidirler. Şu anda Suruç civarında 360 kadar müreffeh köy var ve bunlar da sadece birkaç yıl öncesine kadar çoğunlukla çadırlarda yaşayan insanlardır.

Harran civarında Arap ve Kürtlerin karışık olduğu birçok köy var; pratikte hiçbir kabile örgütlenmeleri ve liderleri olmadığı için talihsizdirler; ancak Fellahin Arapları gibi savaşçı olmamalarına rağmen çok daha çalışkan ve azimlidirler.

Artık Karacadağ'ın güney yamaçlarına geliyoruz. Ülkenin bu kısmı, tamamen büyük Hamidiye soylusu ve reisi İbrahim Paşa'nın kontrolündedir. İbrahim Paşa, şüphesiz

Cezire'nin en ilginç şahsiyetidir. On yaşında hayata başladığında babası Diyarbekir'de esir, kendisi de Mısır'da beş parasız bir mülteciydi. Artık Türk ordusunda bir tuğgeneral, on dört bin mızraklı ve atlıın komutanı, yirmi iki ayrı aşiretin lideri ve Milli Kürtlerin şefi olarak öne çıkmaktadır. Fotoğrafı, size kendisi hakkında biraz fikir verecektir. İbrahim Paşa'nın annesi soylu bir Arap'tı, babası ise tanınmış bir Kürt şefiydi.



İbrahim Paşa

İbrahim'de hem anne hem de babasının ırksal özelliklerini buluyoruz; Kürtlerin yapıcı ve pratik güçleri ile Arapların zihinsel yetenekleri ve insanlığı birleşiyor. İbrahim; pek çok düşmanı olan bir adamdır. Konumu, onun komşularıyla sürekli savaş halinde olmasını gerektiriyor. Konfederasyonu olmayan Arap ve Kürt aşiretleri onun öldürülmesini sabırsızlıkla bekliyor; ancak hiç kimsenin onu utanç verici veya onur kırıcı bir davranışla suçladığını hiç duymadım. Nitekim kişisel olarak Ermeniler lehine herhangi bir önyargısı olmamasına rağmen, Siverek'te onların katledilmesi halinde orayı yok etmekle tehdit etmekten çekinmemiş ve böylece yüzlerce hayat kurtarmıştır. Diyarbekir ve Urfa'da işler en kötü durumdayken Viranşehir'deki karargâhında binlerce kişiye yardım etti. İki ay boyunca bu insanları karşılıksız besledi ve sıkıntılar dinince kalmayı tercih edenlere huzur içinde yaşayacakları ve çalışacakları topraklar verdi. Eminim ki, eyleminin kendisine getirdiği zenginlik nedeniyle kimse ona kin duyamaz. Ülkesindeki yerleşimcilere uyguladığı şartların mantıksız olmadığı yönündeki açıklaması, Viranşehir'de Ermeni göçmenlerin giderek arttığı gerçeğiyle kanıtlanmaktadır.



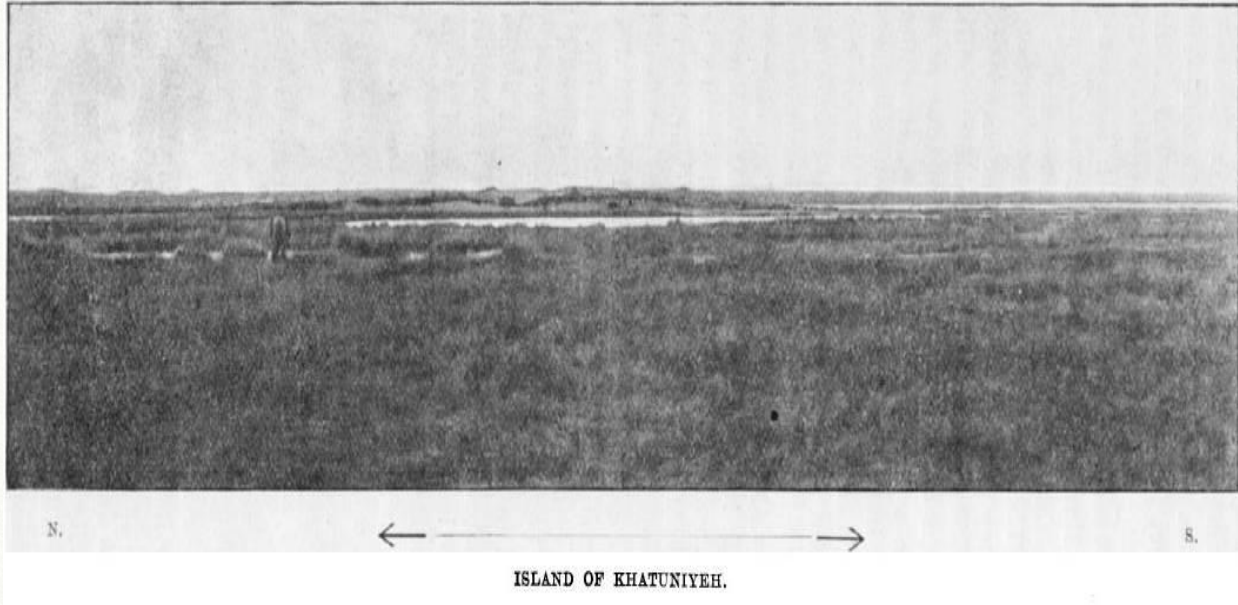
Tur Abidin Jekobiti

İbrahim'i, çadırlarını ve sürülerini arkamızda bırakıp doğuya doğru ilerleyerek Tur Abdin'in taşlık bölgesine geliyoruz; burada insanların genellikle Jekobit Hristiyanları ve Kürtler olarak iki sınıfa ayrıldığı tuhaf bir nüfus yaşıyor. Benim tespit edebildiğim kadarıyla Tur Abdin halkı, -fakat beni düzeltecek olanlar da olabilir- çeşitli kabilelere bölünmüştür. Bazıları Kürtçe, bazıları ise Arapçanın bozuk bir lehçesini konuşuyor. Ancak bu, onların dinleriyle hiçbir ilgisi yok. Hristiyanların çoğunlukta olduğu kabilelerde Hristiyan şefler, diğerlerinde ise Müslümanlar vardır. Bu kabileler; savaş sanatını belirsiz bir süre boyunca kayda değer bir sonuç alamadan kaybetmiş gibi görünmeleri açısından komşularından tuhaf bir şekilde farklıdır. Tur Abdin halkı; son yıllarda birbirlerini mezhep gözetmeksizin öldürmeye başlamış, öldürmekle yetinmeyerek birbirlerinin mallarını en acımasız şekilde yakıp yok etmişler. Dolayısıyla ova ile Midyat arasında köyler azalmakta ve daha keskin örnekler ortaya çıkana kadar bu huzursuzluk devam edeceğe benzemektedir. Ancak Midyat'ın kuzeyinde, Diyarbekir Ovası'nın zorlu bölgesine varıncaya kadar oldukça nüfuslu, geçici bir zenginliğe sahip bir bölgeyle karşılaşırız. Burada yaşayan kabilelerden biri "*Mahalmi*" olarak bilinmektedir. Kendi geleneklerine göre temel bir Arap lehçesi konuşan bu insanlar, Hristiyan'dı; ancak iki yüz yıl önce patrikleri onlara bir yıl süren kıtlık sırasında Lent'¹te et yeme izni vermediği için Müslüman olmuşlardır. Tur Abdin'den ayrılmadan önce, ayakta kalan ilginç manastırlardan birine dikkatinizi çekmek isterim. Deyr Amar'dakinde hayranlık uyandıran bazı mozaikler vardır. Çatısı, Roma yapılarındaki gibi hatta günümüzde, Anadolu'daki modern Türk evlerinin çatısı gibi kiremitlidir. Şunu da eklemeliyim ki Hristiyanların çoğunlukta olduğu köylerde inşaatlarda hala yuvarlak kemere uyulması,

¹ Paskalya yortusu (Ç.N.).

Müslümanların çoğunlukta olduğu köylerde ise bunun yerini sivri kemerlerin alması bana ilginç gelmektedir.

Tur Abdin ile Cezire-i İbn Ömer arasında, son zamanlarda önemli bir kabile olan; ancak artık güç ve prestiji azalan Miran Kürtlerinin kamp alanlarını buluyoruz. Sincar Dağı'nın kuzey tarafında Hatuniye (Khatunieh) Denizi olarak bilinen tuhaf bir tuzlu bataklık vardır. Bu bataklığın ortasında bir geçitle karaya bağlanan bir ada var. Adada Arap Fellahinlerin yaşadığı virane benzeri bir köy bulunmaktadır. Hatuniye köyü² sanırım şimdiye kadar ziyaret ettiğim en iç karartıcı yerlerden biri; çünkü durumu inanılmayacak kadar kasvetli. Arka plandaki tepeler enfiye sarısı renktedir. Gölün donuk, acı suları, içinden tuzlu bataklık dumanıyla ağır, kötü kokulu bir rüzgârın hışırdağı sıra sıra siyah sazlar tarafından karartılmıştır; köyün kendisi de çevresiyle uyum içinde, yarısı topraktan kazılmış, yıkık dökük kulübelerden oluşuyor. İnsanoğlunun meskenlerinden çok, vahşi hayvanların inlerine benzemektedir.

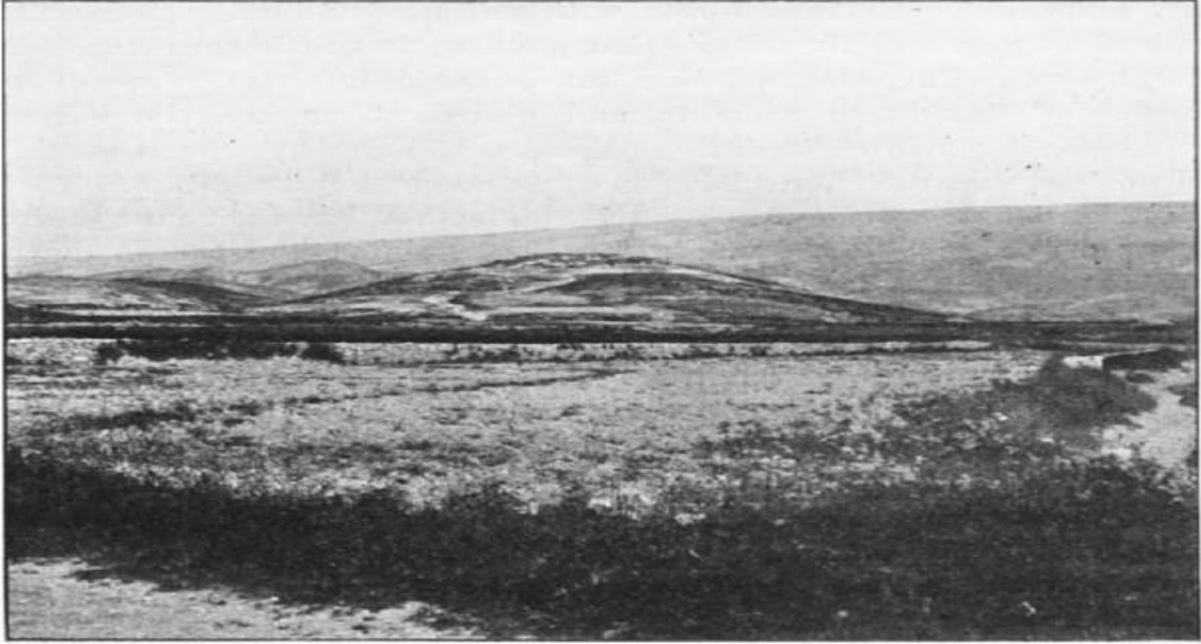


Bu çukurun etrafına yuvalanan sakinler, yılların mide bulandırıcı bir çürüme kokusunu, pisliğini, çöpünü biriktirmişler. Bu sığınakları evleri olarak adlandıran sefil zavallılar, ırklarının en ilkelleridir ve bu topluluk; hastalıklı, fakir, açgözlü ve neredeyse yarım akıllı olacak kadar düşük zihinsel kapasiteye sahipler. Uzun ve sıkıcı bir yolculuktan sonra bundan daha kasvetli bir yolculuğu hayal etmek güç olacaktı. Ama yine de Arapların alışık olmadığı kadar gevezeydiler ve maymunlar gibi gevezelik ederek kimseye rahat vermiyorlardı. Zorla sürülmediği sürece bu halk, ne bana ne de halkıma huzur verir. Cezire'nin batı ve kuzey kesimlerinde yaşayanları tanımladıktan sonra şimdi güneydoğudakilere döneceğim, Sincar'ın şeytan tapınanlarına. Ziyaret etme ayrıcalığına sahip olduğum bu eşsiz halk hakkında gerçekten çok az şey bildiğimi iddia edebilirim. Size günlüğümü okursam nedeninin daha açık anlaşılacağını düşünüyorum:

“Ertesi sabah bir kez daha Sincar'a doğru yola çıktık ve dört saatlik uzun bir yolculuktan sonra Sikeniyeye Geçidi'nin eteklerine ulaştık. Dağda yaşayan Yezidilerin acımasız

² Xatuniyah/Hatuniyah, Suriye'nin kuzeydoğusundaki Haseke'nin doğusundaki el-Hawl yakınında bir köydür. Köy, El-Xatuniyah Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında küçük bir yarımada üzerinde yer almaktadır.

bir baskı altında inleyen ve kötü üne sahip, bir halk olduğunu hep anladım; cesur, nazik, çalışkan, kökleşmiş bir özgürlük sevgisine ve diğer tüm ticari erdemlere sahipler. Ancak deneyimlerim beni böyle bir teoriye güvenmeye ikna etmiyor. Geçite girdikten kısa bir süre sonra, beyaz giysili, tüfekli dört adamın görünüşe göre yerden fırladığını ve silahlarını bu şekilde salladığını görünce hoş olmayan bir şekilde şaşırдық. Ancak uzak bir tepedeki yaşlı bir adam, çığlık attı. Şeytanî bir dille birkaç kelime söyledi ve dört adam göründükleri kadar hızlı bir şekilde ortadan kayboldu. Hile, kısa bir süre geçtikten sonra tekrarlandı. Adamlar, vahşi görünüşlü kabadayılardı ve gözlerinde hayvan gaddarlığının aşağılayıcı bir ifadesi vardı. Şeytanın yavrularının bu yuvasını ziyaret etmenin akıllıca olup olmadığını düşünmek için bir neden verin.”



El-Han (Khan) Yakınlarındaki Yezidi Köyü

“Bir saatlik kaygılı yolculuğun ardından küçük bir kamp alanına ulaştık. Bize tek bir karşılama sözü bile lütfedilmedi. Öğle yemeğimi yerken vahşi görünüşlü bir adam yemeğimi tabağımdan kaptı ve tek kelime etmeden yuttu. Her tepede beyaz figürler vardı. Bir adam, tiz bir şekilde ağlayarak ve grubumu işaret ederek ortalıkta dolanıyordu. Refakatçim şüpheli ve endişeli görünüyordu. Az önce uzun boylu, kasvetli bir adam yanımıza geldi ve bizimle Arapça konuştu. O bir şeyhti. ‘Git’ dedi. ‘Ben de onunla gideceğim. Çabuk git; kalırsan bizim de kendinin de başına dert açarsın. Atına bin ve defol.’ Arkadaşın tavsiyesine uyduk ve şeyhin de eşlik etmesiyle yola çıktık.”

“İkinci bir kamp yerinin yanından geçerken tuhaf görünüşlü bir yaratık bize doğru gelerek ‘Khoweh/hoveh! Khoweh/hoveh!-Vergi! Vergi!’ diye bağırdı. Atlardan birinin dizginlerini yakaladı ve kervanı durdurdu. İnsanlar, kamptan akın ediyor, tarlalardan koşarak gelen diğerlerine ıslık çalarak işaret veriyorlardı. ‘Parayı ödeyin’ dedi şeyh; ‘tehlike var!’ Büyük bir isteksizlikle “hayvana” biraz para verdik ve elimizden geldiğince hızlı bir şekilde yolumuza devam ettik. Bu halkın önemli bir şefi olan Halil Ağa’nın kampına ulaşana kadar dizginleri çekmedik. Halil Ağa, garip karaktere sahip bir adamdı. Önceki olaylardan sonra bize çok az cesaret veren soğuk bir tavırla bizi karşıladı. Ben, Ağa’nın çadırında otururken beyaz cübbeli biri ve çok sayıda müridi, içeri girdi ve sert bir şekilde bize baktı. Tuhaf

görüñüñlü adamlar Yezîdîler ve yüz hatları o kadar küçük ve sıkışık ki yüzleri neredeyse engerek yılanı gibi bir görünüme, yırtıcı ve kinci bir ifadeye sahiptirler. Burunları, genellikle ne düz ne de kancalıydı. Aksine sivri ve aşağıya doğru dönük ve üst dudağına basıktı. Bu da yüzlerindeki nahöşluğı artırıyor. Sesleri tiz ve şiddetlidir, tavırları kaba ve kabadır, vücutları kıvrak, hareketli ve sıyrılmıdır. Boyları, normalin üzerinde olma eğilimindedir. Kıyafetleri son derece tuhaf. Kafalarında, etrafına siyah veya kırmızı bir türban sarılmış uzun kahverengi konik bir başlık; vücutları, boynu kare şeklinde kesilmiş uzun, dökümlü beyaz bir gömlekle sarılmıştır; kahverengi deriden kısa bir pelerin ve sivri uçlu, kıvrık ayakkabılar kostümü tamamlıyor. Etrafımda bu tuhaf figürleri gördüğümde sanki dört bin yıl geriye gitmiş ve İvriz’de kayalara barbar anıtlarını oyanlar gibi unutulmuş ilkel halkların arasında oturuyormuş gibi hissettim.

“Yezidiler hakkında anlatılan tüm korkunç hikâyeleri açıklayabilecek bir gizem havası var. Ben çadırda otururken siyah cübbeli bir adam, içeri girdi ve karşıma oturdu. Ona büyük bir saygı gösterildi. Adamların çoğı onun giysisinin eteğini öpüyordu. Ne olduğunu ya da kim olduğunu öğrenemedim. Çok geçmeden Ağa’nın çadırından çıkıp kendi çadırıma gittim, burada sessiz bir kalabalıkla karşılaştım, adamlar yavaş yavaş ve bilinçli olarak tüm eşyalarını inceliyorlardı. Askerler ve katırcılar, uzakta korkudan titreyerek otururken bütün akşam boyunca insan kalabalığı dağıdan inerek kampıma baktı ve etrafında toplanan kötü alametli kalabalığı şişirdi. Onun hemen ardından emrinde yaklaşık atmış kişiyle o bölgenin dini şefi Şeyh Hamo geldi. Diğerlerinden daha neşeli bir görünüme sahipti ve gün içinde yavaş yavaş insanın üzerine çöken bunalım ve çaresizlik duygusunun giderilmesine yardımcı oldu. Çadırıma geldi ve ben de onu elimden geldiğince ağırladım. İran ile Türkiye arasında bir savaş çıkması durumunda Sincarlıların ulaşabilecekleri her Müslümanı öldüreceğini söyledi. Bu düşünce, geri kalanlar tarafından yüksek sesle alkışlandı; gerçekten de din adamlarını onayladıklarını belirten tek başlarına bağırışları, fark ettiğim ilk canlılık belirtisiydi.

Şeyh Hamo, daha sonra veda etti ve onun ayrılmasının ardından diğerlerinin çoğı gizlice tepelere doğru kaçtı. Gün batımından sonra ev sahibim Halil Ağa, kampımla ilgilenmeleri için altı adam gönderdi ve onların genellikle ne zaman uyuduğuma dair tekrar tekrar ve samimi soruları, güvenimi geri kazanma konusunda hiçbir şey etki yaratmadı. Ancak gece boyunca uzaktan yapılan birkaç rastgele atış dışında önemli bir şey de olmadı ve ertesi sabah yola çıktık.

“Kasabanın bulunduğu tepede dalgalanan Türk bayrağı görününce katırcılarım ilk kez şarkı söylemeye başladı.”



Sikiye Yezidisi

Telafer’de hala orada kalan küçük Türk yerleşiminde ilginç bir kalıntı buluyoruz. Telafer’e on ikinci yüzyılın başlarında yerleşmiş olması gereken bu Türkler, görünüşe göre diğer işgalcilerle tüm bağlarını kaybetmişler ve Sultan Mahmud’un reform günlerine kadar da bağımsız kalmışlar. Kendilerine göre tarihleri şöyle: Kadim Telafer şehrinin harabelerine yerleşen köleler ve kaçaklar, daha önce bağımsız olarak bir tür komün içinde ve seçilmiş bir yönetim altında yaşıyorlardı. Liderleri, Şammar Musul’a saldırırken bile ona karşı direndi. Telafer adamlarının büyük gücü, hatıraları; şimdi şehre bakan tepeyi kaplayan büyük ve sağlam inşa edilmiş kalede yatıyordu. Reşit Paşa zamanında buranın Türkleri, Heraklius’un zamanından bu yana ilk kez 19. yüzyılın otuzlu yıllarının başlarında bu bölgelerde yeniden ortaya çıkan İstanbul Hükümeti’nin haklarını kabul etmeyi reddettiler. Bunun sonucunda askerler, düzenledikleri seferle kaleyi harabeye çevirdiler ve bağımsız bir rejim getirdiler.

Sanırım şimdi size Kuzey Cezire’nin mevcut görünümü ve durumu hakkında kabaca bir fikir verdim, çünkü Telafer geride bırakıldığında Kastilya’dan Normandiya’ya geçer gibi Cezire’den farklı bir ülke olan Irak’ın etki alanına giriyoruz. Bu makaleyi on yıl önce okumuş olsaydım burada bitirmem gerekirdi; ancak artık görmezden gelinemeyecek bir sorunun ortaya çıktığını hissediyorum. O da Bağdat demiryolu. Davanın siyasi yönlerine girmeyeceğim; ancak Alman girişiminin Cezire’ye ayak basması halinde ne gibi sonuçlar doğurabileceği konusunda tarafsız fikrimi sunmaya çalışacağım. İlk etapta, mücadele etmesi beklenen zorlukları ayrıntılarıyla ele alacağım.

Birincisi, süregelen kabile savaşı. Şimdi bunun ne kadar önemsiz bir engel olduğunu size göstermeye çalışacağım. Şu anda aşiret savaşı devam ediyor; çünkü onu durduracak

hiçbir şey yok. Ama yine de kervanlar, yanlarında tek bir asker olduğu sürece Halep'ten Musul'a hiçbir rahatsızlık duymadan gidip gelmektedir. On kişilik bir grup bile genellikle en gaddar savaş partisini geri çevirir. Ağnam veya koyun vergisi, savaşçı kabilelerden büyük bir zorlukla karşılaşılmadan toplanır. Dolayısıyla bir demiryolunun bundan çok fazla rahatsızlık duyacağını beklememize gerek yoktur. Organize muhalefet imkânsızdır; İbrahim Paşa gibi bir adamın devlet yardımıyla bile aşiretlerini kendine sadık tutmakta yaşadığı zorluklar, başka bir aşiretin demiryolunun inşasını engellemeye çalışmasının ne kadar sonuçsuz kalacağını göstermeye yeterlidir.³

İkincisi, yeterli nüfusu olmayan bir araziye geliştirmenin zorluğudur. Burada aslında daha zorlu görünen bir itiraz var; ancak bunun ilk bakışta sanıldığı kadar korkunç olmadığına inanıyorum. Sizlere Suruç ilçesinde köylerin ne kadar hızlı büyüdüğünü anlatmıştım. Daha da çarpıcı bir duruma dikkatinizi çekeceğim. Yaklaşık on yıl önce Halep ile Meskene arasındaki yolda dört ayaklı hayvan süren herhangi biri, çöle eşdeğer bir şey bulurdu; gözüne çarpan tek şey birkaç harabe, birkaç dağınık kamp yeri ve yarım düzine köy olurdu. Bu yıl mart ve ekim ayında bu yolu tekrar gözden geçirdim. Mart ayında Fırat Nehri'ne üç saatlik yolculuk mesafesine gelene kadar ekili araziden asla ayrılmadım; ekim ayında mesafenin üçte bir oranında azaldığını gördüm; artık bu topraklara, daha önce orada yaşayan daha fakir göçebeler, Suruç bölgesinden uzaklaştırılan Berazî ve Dinardî Kürtleri, kıyıdaki Araplar ve Toros Dağları'ndaki Türkler tarafından yerleşilmiş ve işlenmiştir. Araplar, Kürtler ve Türkler hızla dili Arapça olan tek bir ırk halinde birleşiyorlardı.



Sincar Beldesi

Halep ile Fırat arasındaki çölün yerleşim sorunu doğal güçlerle çözülmüş; Halep'in artan büyüklüğü ve refahı, hükümetin Bedavinleri kontrol altına almasını zorunlu hale

³ İbrahim'in kendisi ve hemen hemen bütün müttefikleri demiryolunun yapılması konusunda isteklidir. Cezire'nin bu plana karşı çıkan tek sakinleri güneydeki Şammarlardır.

getirmişti. Kontrol altına alındıkları anda daha fakir göçebeler ekim yapmaya başladı ve hemen Kürt ve Türklerden oluşan dinamik bir nüfusa katıldılar. Son iki türün nüfusa ılımlı bir şekilde aşılması; kirli, yoksul ve daha etkisiz alışkanlıklarını kaybeden Araplar üzerinde harikalar yaratırken Kürtler ve Türkler, Araplarla evlilik yoluyla daha zeki ve uygarlaşıyorlardı. Şimdi Cezire’de, Belikh ve Habur kıyılarında, Fellahin Arap kabilelerinden oluşan tarımsal bir nüfusun çekirdeğine zaten sahibiz. Baskınlardan korunduklarında ve ürünleri için bir pazara sahip olduklarında ciddi bir şekilde çalışmaya başlayacaklar ve Urfa’nın kuzeyindeki dağlarda tarım işçisi olarak çok güvencesiz bir yaşam sürdüren Kürt göçmenlerden anında yardım alacaklardır. Ayrıca Deyrizor’dan gelecek takviyelere de güvenmeliyiz. On beş yıl önce Deyrizor, muhtemelen bir köyden biraz daha fazlası olan küçük bir geçiş kasabasıydı. Şu anda çoğunluğu Kürt olmak üzere kabaca 25.000 nüfusu var. Bunlardan en az 6.000’i tarımsal amaçlar için kullanılabilir. Belirtmek istediğim bir diğer nokta da Karacadağ’ın yamaçlarında yaklaşık 14.000 Milli ve Kikî Kürt’ünün bulunduğu ve bu Kürtlerin demiryolu geldiğinde Çağçağ kıyılarına ve Habur’un üst kesimlerine yerleşmeye niyetli olduklarıdır. Bu noktada, o sırada Çağçağ kıyısında kamp kurmuş olan Kikî Kürtlerinin baş ağlarından şunları dinledim: “Eskiden biz Kikîler, kışın burada köylerde, yazın ise çadırlarda yaşadık; ama Şammar ekinlerimizi mahvetti ve bizi kışın evlerde yaşadığımız Karacadağ’a sürdü. Ancak biz buraya hem baharda sürülerimizi otlatmak için hem de toprak üzerinde hakkımız olduğunu göstermek için geliyoruz. Demiryolu gelince biz de çok zengin olacağız. Bütün halkımı buraya getireceğim. Hükümet onları korumak zorunda kalacak; belki de beş yüz köy inşa edebiliriz.” Dahası, bu pek çok kabileden yalnızca biridir. Sincar’da hali hazırda iyi işlenmiş ve çoğu tamamen yerleşik olan yaklaşık 30.000 çalışan insanın yaşadığı bir bölgemiz var. Ayrıca demiryolunu inşa etmek için gelen birçok yerli işçinin de demiryolu boyunca yerleşeceğini hesaba katabiliriz.

Sanırım bu birkaç nokta, hızlı ve rahat bir geçiş sağlandığında çalışma ve güvenlik sorunlarının, insanların sandığının aksine, zorluklar yaratmayacağını göstermektedir. Ancak buna karşı, Avrupa’nın sömürgeleştirme fikrinin pek kabul edilebilir bir fikir olmadığını unutmamalıyız. Hükümet tarafından çeşitli vesilelerle büyük Çerkes kolonileri kuruldu ve her ne kadar iyi çiftçi olsalar ve Araplara karşı kolaylıkla ayakta durabilseler de her zaman iklime yenik düştüler. Aslında Cezire, beyaz erkeklerin çalışabileceği bir ülke değil. Yazın iklim son derece zorludur ve sonbahardaki sıtma ateşleri son derece tehlikelidir. Avrupalılar, yerleşik bir yaşam sürmeseler bile bitkin düşer ve gevşerler; eğer bir insan öncü bir çiftçi olacaksa bunu da göze alamaz.

Bu yazıyı sonlandırmadan önce dikkat çekmek istediğim bir şey daha var; o da önerilen demiryolu hattıdır. Ben, Rasul’ayn’e ulaştıktan sonra hattın sol yakadaki Habur’u takip ederek güneyde Şedadi’ye kadar gitmesini, ardından Sincar tepelerinin eteklerinden Telfer’e kadar uzamasını ve ardından da Dicle boyunca önerilen eski yerden yeniden devam etmesini önerme eğilimindeyim. Böyle bir öneride bulunma nedimim şunlardır: (1) Hattın Habur üzerinden geçilmesi, maliyetleri ciddi bir şekilde düşürecektir. Ayrıca fiziksel engeller de çok az olacaktır. Zira ilk dönem halifelerinden kalma Serser Vadisi’ni Habur’a bağlayan, Tel Kokab’dan Sincar’ın güney yamaçlarına uzanan bir kanal vardır. (2) Bu durum, şehrin içinden geçen su hatı yardımıyla Cezire’nin gelişimine önemli bir katkı sunacaktır. Bu bağlamda Habur ve Çağçağ Nehirleri’nin kıyılarına yerleşmenin birinci derecede önem

taşıdığı kanaatindeyim. Bağdat ile Musul arasındaki tarım, her ne kadar çok gelişmemiş olsa da oldukça iyi durumdadır. Nusaybin ile Musul arasındaki arazi, belli bir ölçüde yoğun bir nüfusa sahiptir. Şimdi eğer demiryolu, Sincar'ın kuzey tarafını alınırsa tüm eğilimler kuzeye ve doğuya göç etmek ve yerleşmek yönünde olacaktır. Mardin'den Deyr'e bir şube hattının inşa edilmesi muhtemelen yıllar boyunca tartışılacaktır ve tüm bu süre boyunca Habur, Belikh ve Çağçağ kıyılarındaki muhteşem topraklar atıl durumda kalacaktır. Öte yandan Arap istilası göz önünde bulundurularak önerdiğim yol takip edilirse tarımsal göç ve yerleşimin tüm eğilimi uygun merkezi kanallara yönlendirilecek ve Mardin tepelerinin taşlık sırtlarından uzaklaşılacaktır. Dolayısıyla merkez hattı takip edersek günümüzde %20 üzerinde bile yerleşime sahip olmayan bu yerlerde, yaklaşık 100 mil uzunluğunda yerleşim alanı görmek mümkün olacaktır. Deyrizor, güneydeki Ana bölgesine kadar olan alanda merkezi bir tahıl deposu olarak kalmaya devam edecek ve Şedadî'yle beraber ucuz ticaret ağının bir parçası olacaktır.

Rasul'ayn ve Şedadî arasındaki bölgenin yeniden yerleşime açılmasına gelince, bu pek çok insanın sandığı kadar zor olmayacaktır. Son üç yılda Halep yakınlarındaki Mehdum ile Cubbe's-Sofa arasında 56 yeni köy ortaya çıktı. Bu köylerin inşa edildikleri alanı, genel tarıma açmak için yeterli olmuştur. Hesaplamanın temeli olarak bu ilçeyi ele alırsak Rasul'ayn ile Şedadî arasındaki merkez nehirler boyunca yaklaşık 312 köyün kurulması gerekmektedir. Şeyhler, zaptiyeler, mollalar gibi tüm yerel otoritelere göre bu sayı; Halep, Mardin ve Musul'dan gelenleri saymazsak Baggara, Weldi, Ağedaat, Kiki ve Dinar Kürtleri ve Araplar tarafından çok daha kolay bir şekilde temin edilebilir. Merkezdeki nehirler boyunca güvenli bir şekilde küçük bir yerleşik nüfus oluşturulduktan sonra ülkeyi tanıyan hiç kimse, bu nüfusun hızlı bir şekilde arttığından şüphe duymayacaktır.

Bu bildiriden önce başkan: Konuşmacı Sayın Mark Sykes'i tanıştırmam gerekiyor; ama çoğunuzun onu, sanırım ilki 1900'de çıkan kitaplarından tanıyorsunuzdur. Kısa; ama kısa bir yazıydı. Genç bir gezginin Asya'daki Türkiye'ye dair ilginç anlatımı. 1904 yılında bu bölgelerde yaptığı daha ileri yolculuklardan sonra *'Darü'l-İslam'* başlığı altında bilgilerle dolu ve mükemmel haritalar içeren çok iddialı bir kitap çıkardı. Bu kitabını yazdıktan sonra Bay Sykes, dünyanın en ilginç bölgelerinden biri olan Dicle ve Fırat arasındaki yerleri tekrar ziyaret ederek bu gece bu araştırmasının sonuçlarını bizimle paylaşacaktır. Sayın Sykes'in çocukluğundan beri Yakın Doğu'yu araştırdığını söyleyebilirim. Onun Ilauran'a ilk kez babası tarafından, henüz on yaşındayken götürüldüğüne inanıyorum ve tesadüfen şunu belirtmeliyim ki Sir Tatton Sykes şu anda Yokohama'da seksen birinci yaş gününü kutluyor. Biz de bu gece, o bölgedeki çeşitli ırkları ve özellikle de çok ilginç bir halk olan Kürtleri, Sayın Mark Sykes sayesinde öğrenmiş olacağız. Şimdi onu makalesini okumak üzere kürsüye davet ediyorum.

Bay Henry Trotter⁴: Daha yetkin konuşmacıların yokluğunda birkaç söz söylemekten büyük mutluluk duyacağım; ama korkarım kadim tarihle uğraşmak zorunda kalacağım. Çünkü o bölgelerde yirmi beş ila otuz yıl önce yaşadım. Son Türk-Rus savaşı sırasında Küçük Asya'daki Türk ordusuna bağlıydım ve ülkenin her yerinden gelen büyük bir Kürt birliğimiz vardı. Zaman zaman hem Kürtlerle hem de Araplarla çok ilişkilerim oldu ve bazı Kürt liderleriyle de oldukça yakın dostluklarım oldu. Bu gece Kürtler lehine söylenen birkaç sözü

⁴ 1878 yılında Erzurum konsolosluğuna atanan İngiliz general (Ç.N).

duyduğuma çok sevindim; çünkü genelde iyilikten çok kötülük görmüşlerdir. Ülkeleri için savaştıkları için kendilerine özellikle sempati duydum. Bunu biraz Arapların yaptığı gibi yaptılar ve göğüs göğse çarpışmaktan geri durmadılar. Bu Kürtler, çok savaşçı arkadaşlar ve bana eski İskoç klanlarını, özellikle de aşiret Kürtlerini hatırlattı. Doğaları gereği çok feodaldirler ve eski İskoçyalıların klanlarının reisine saygı duymaları gibi şeflerine de saygı duyarlar. Bazı açılardan İskoçyalıların avantajına sahiplerdi. İkincisi İskoçlar, baskın seferlerine çıktıklarında daima yaya giderlerken Kürtler, at sırtında seyahat ederler. Genç şeflerin bazıları iyi, yakışıklı görünüşlü adamlardı; ama yaşlandıkça nasıl değiştikleri oldukça merak uyandırıcıdır. On sekiz-yirmi yaşlarında bir genç, tipik bir reis olan İbrahim Paşa'nın gördüğümüz tablosuna çok benzeyen bir adama dönüşecektir. Orada edindiğim arkadaşlardan biriyle ilgili olarak oldukça ilginç bir olay yaşandı. İki yıl sonra Erzurum'dan Diyarbakir'e gidiyordum, kış gelmeden oraya varmak için sabırsızlanıyordum. Sıradan kervan yolundan yirmi iki gün sürerken dağları düz aşarak dokuz günde ulaşabiliyordum. Beni dağların ötesine gönderecek bir refakatçi vermesi için valiye baskı yaptım. İlk başta reddetti; ama benim ısrarımdan sonra beni hapishaneye gönderdi ve baş soyguncuyu ile tanıştırtarak soyguncuya şöyle dedi: "Bu beyefendiyi güven içinde gideceği yere bırakırsan, hapishaneye bir daha dönmek zorunda kalmayacaksın." Söylemeye gerek yok, heyecan verici bir yolculuk geçirdim; ama sağ salim ulaştım ve bana eşlik eden Kürt bir daha hapse girmedi. Yolda, bazı raporlarımda Hıristiyanlara en büyük zalimlikleri yapanlardan biri olarak adı geçen bir Kürt reisini ziyaret ettim ve bu adama bir ders vermeye karar verdim. Ziyaretimi duyurmak için haber gönderdim ve onun uygulamalarının korkunçluğu hakkında uzun bir konuşma hazırladım; ancak kabul salonuna götürüldükten sonra bir an birbirimize baktık ve sonra birbirimizin kollarına atıldık. Kendisi benim eski Kürt arkadaşlarımdan biriydi. Söylemeye gerek yok, dersi planladığım gibi sunamadım. Dostça bir konuşma yaptık ve sanırım sonuç olarak bu konuşma kendisine nispeten çekidüzen vermesini sağladı. Diyarbakir'deyken, çok ilginç kalıntılarla dolu eski bir Roma sınır kenti olan Dara'yı ziyaret ettim. Nüvizmatige ilk ilgimin orada başladığını hatırlıyorum. Arap çocuklar, avuç dolusu bakır para getirdiler. Daha sonra onlara baktım ve başka yerlerde bulunabilecek daha iyi madeni paralar olduğunu gördüm ve o tarihten itibaren sıkı bir madeni para koleksiyoncusu oldum. Dünyanın bu kısmının madeni paraları özellikle ilgi çekicidir. Konuşmacının bahsettiği Halifeliğin dağılmasından sonra bir takım şehzadeler, Haçlı Seferleri sırasında Haçlılarla ticari ilişkiler sürdürmek için kendi paralarını bastırdılar. Bu paraların ön tarafında Bizans, Roma veya Yunan sikkelerinin kopyaları ve eski Arapça yazıtlar yer almaktaydı.

Mezopotamya'nın bir başka ilginç noktası da, Mardin'in güneyindeki büyük ovada bir Ermeni kolonisi olan ve daha sonra Ermeni katliamları sırasında yıkıldığını düşündüğüm Tel-ermen köyüydü. Büyük oranda ve harika bir şekilde muhafaza edilen köy okulunda ülkenin bu bölgesinde kullanılan dillerin çokluğu beni çok şaşırttı. Eğitimci, yüksek eğitimli Katolik Ermenilerdi ve küçük çocuklar Fransızca, Arapça, Ermenice ve Süryanice dillerini rahatça konuşuyorlardı.

General James: Birkaç söz söylememe izin verir misiniz? 1857 ve 1858 yıllarında Küçük Asya'da Türkiye ile Rusya arasındaki Uluslararası Sınır Komisyonu'nda ataşeydim. Kars, Erzurum, Bayazid ve Erivan'ı ziyaret ettik. Bu iki yıl boyunca Ağrı Dağı bölgesinde aylarca yaşadık. Bir yanda Türk süvarilerinin, diğer yanda Kazakların çok güçlü refakatinde

devlet hizmeti için orada bulunduğumuzdan göçebe aşiretler, bize karşı çok nazik davrandılar. Birkaç hafta boyunca Ezidi Kürtlerin yakınında yaşadık ve sanırım çok güçlü bir korumamız olduğu için iyi durumdaydılar. Onların arasında yaşadık ve çoğu zaman çadırlarında yemek yedik. Yapmamıza izin vermedikleri bir şey vardı, o da oldukça gizemli olduğu varsayılan dini törenlerine katılmaktı. Çok iyi arkadaşlardı ve ara sıra akşam yemeğinde bize kızarmış et verirlerdi; onlarla kalmaktan çok keyif aldık. Bu gece, kendilerine atfedilen, hain ve alçaklar gibi görünmek yerine, bize alışılmadık bir nezaketle davrandılar.

Bayan Lowthian Bell⁵: Bağdat demiryolu için önerdiği bu güzergâhın incelenip incelenmediğini Bay Mark Sykes'tan öğrenmek isterim. Bütün bu ülke Baron Oppenheim tarafından araştırıldı. Kendisi, Jebel Abdülaziz'de olağanüstü derecede ilginç Hitit kalıntıları buldu ve kesinlikle Jebel Sincar'a gitti, bana orası hakkında oldukça tüyler ürpertici bir betimleme yaptı. O bölgeyi oldukça net görmüş ve biliyor olmalıydı ki, imparator için ülkeyi araştırmak amacıyla gönderilmişti ve bu yüzden sanırım kuzey yolunu en kolay yol olarak görüyorlardı. Kesin rotanın belirlendiğine inanmıyorum. Kuzey rotası üzerinde antik kentlerden oluşan bir hattımız var ve görünüşe göre yoğun nüfuslu bir bölge, sanırım hala öyle. Sanırım o rotayı seçmelerinin nedeni buydu. Bir diğer önerim de Diyarbekir'deki caminin resimleriyle ilgili. Umarım Bay Mark Sykes, arkeolojinin yararına, hem fotoğrafları slayt haline getirir hem de Helen Cemiyeti'ne verir, çünkü onlar çok memnun kalacaklardır. Caminin Helenistik bir kalıntı olduğuna inanıyorum. Bu akşam gösterdiği fotoğrafların yayımlandığını sanmıyorum; Urfa'daki meşhur cepheyle hemen hemen aynı karakterde görünüyor, dolayısıyla aynı tarihli olduklarını sanıyorum.

Başkan: Sayın Sykes'a teşekkür teklifinde bulunurken kendi sözlerimi araya sokmayacağım; çünkü kendisinin kendisine yöneltilen sorulara cevap verme konusunda istekli olduğunu görüyorum. Takdire şayan bir şekilde sunduğu mükemmel makalesi için kendisine içten bir teşekkür etmenizi rica ediyorum. Ayrılmadan önce tek bir kelime söylemeliyim. Bayan Lowthian Bell, topluluğa makul bir saygı göstermiştir. Hanımlardan belgeler almaktan her zaman çok memnunuz ve coğrafi bilgiyi genişletmek için mümkün olan her şekilde bize katılmaları konusunda çok istekliyiz. Sadece keşif alanındaki deneyimlerinden değil, aynı zamanda coğrafya bilimi konusundaki fikirlerinden de faydalanmaktan mutluluk duyuyoruz. Günümüzde onların bilgilerini ya da deneyimlerini dışlamak söz konusu değil.

Sn. Mark Sykes: İltifatlarınız için çok teşekkür ediyorum ve bana ayrıntılı olarak sunulan soruları hemen dikkate alıp ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğim. Yezidîler konusuna gelince konuşmamı olabildiğince kısaltıyordum ve dolayısıyla Sincar ile Musul arasında bana son derece nazik davranan Yezidî kabilesiyle bir akşam geçirdiğimi söylemedim. Bana yemek verdiler, beni çok güzel ağırladılar, onlara çok minnettardım. Aynı zamanda, muhtarlarının

⁵ Gertrude Lowthian Bell, 1868-1926 arasında yaşamış İngiliz seyyah, macera sever, arkeolog ve ajandır. 1900'lü yılların başında Araplara karşı büyük bir sevgi besleyerek Arapça öğrenmiş ve onlarla beraber yaşamıştır. Arkeolojik araştırmalar için çölün derinliklerine inmiştir. Onun Arap dünyası hakkındaki bu derin bilgileri, 1. Dünya Savaşı'nda İngiliz hükümetinin dikkatini çekmiş ve Bell, bu tarihten sonra İngiliz çıkarlarına hizmet etmek için görevlendirilmiştir. Savaş bittikten sonra Bell, Mezopotamya'nın geleceğine odaklandı. Irak siyasetinde çok önemli bir güç oldu. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Irak kralı olarak atanmasında aktif rol oynadı ve bu yüzden kendisine "kralları kral yapan" kişi denmiştir. Bağdat Müzesi'ni kurmuş ve Irak'taki birçok arkeolojik buluntunun buraya taşınmasını sağlamıştır. 1926'da girdiği bunalım sonrasında hayatına son vermiştir (Ç.N.).

Sincar'da hapiste olduğunu ve yaklaşık iki hafta önce korkunç bir şekilde dayak yediklerini de ekleyebilirim. Kuzey rotası açısından elbette öyle olabilir -öyle olduğunu söylemiyorum- ama kilometre garantisi söz konusu olduğunda daha uzun bir rotaya sahip olmak çok avantajlı olabilir. Kilometre başına bu kadar çok yol aldığınız zaman hattınızı olması gerekenden biraz daha uzun tutmanın bazen avantaj sağladığını söyleyebilirim. Benim düşünceme göre güney rotası, sadece daha kısa olmakla kalmayacak, aynı zamanda merkezi de olacaktır; Rasul'ayn'dan Sincar'ın sonuna doğru giderken sağınızda Belik'e oldukça yaklaşıyorsunuz ve sol tarafta birkaç nehir var. Tüm çöl tekerlekli araç trafiğine açık olduğundan kolay bir yatay iletişiminiz söz konusu ve kanımca, en doğrusu demiryolunuzu mısır yetiştirilen ülkenin ortasından geçirmeniz ve mısır, tahıl ve ürünlerin her iki taraftan da kısa mesafelerden getirilmesidir. Bunun daha ekonomik olacağını düşünüyorum. Demiryolu kuzeye, Nusaybin'e doğru giderse, Habur Vadisi'nin tüm olanaklarıyla birlikte önümüzdeki yıllarda metruk kalacağını söyleyebilirim.